شای شاعیرانی لاهوت و زانایی و خۆشەویستی ی کورد

له چەرخی نۆزدەهەم دا

بە پێ نووسی

ا . ب : هەوري

••••

بە یاریدەی وەزارەتی کاروباری ژووروو / بەڕێوەبەرایەتی خوێندنی

گشتی کوردی چاپ کراوه

چاپخانەی کاکەی فەللاح - سلیمانی - ت ٨٩٩

مەولـــــەوی

شای شاعیرانی لاهوتو زانابيو خۆشەویستیی کورد

له چەرخی نۆزدەهەمدا

بە پێ نووسی

ا . ب . هەوری

١٩٧٢/٣/٥ ز

بەیاریدەی وەزارەتی کاروباری ژورو / بەڕێوەبەرایەتي خوێندني
گشتی کوردی چاپ کـراوە

چاپخانەی کاکەی فەللاح ـــ سلیمانی ـ ت ٨٩٩

« سەرەتا »

بەپێی باسەکە کە لێ کۆڵینەوەی هۆنراوەی شاعیرێکی مەزنی چەرخی نۆزدەهەم مەولەوی‌یە وا ئەزانم باکەم و کورتیش بێت ئەگەر هەندێک بەگشتی لە هۆنراوە بدوێم زیانی نی‌یەو بەڵکو دوور نی‌یە سوودی هەبێت .

شیعر = هۆنراوە : کە بریتی‌یە لە دەربڕینی راستی هەستی مێشک و دڵ و دەروون لەکاتی ڕێکەوتو رووداوو کارەسات‌دا بەو شەو رستی لەسەر کێسی تایبەتی و خاوەندی دووایینەو مۆسیقا دارو مەعنا وردو بەرزو ناسک . زانایانی خۆی لەو باوەڕەدان کە لە پێش پەخشانی هونەری و چیرۆک و لقەکانی تری وێژەوە پەیدا بووە جالەبەر ئەوەی زۆر پەیوەندی بە ژیانەوە هەیەو ئاوێنەی نـاوچەو کۆمەڵی مرۆڤ نوێنە ، وەک بلیخانۆف ئەڵێت هونـەرمەند شێوەی ژیانی چین و چەرخی خۆی نیشان ئەدات ، هەندێکی تر ئەڵێن کە ئەدەب ژیان خۆیەتی . بەم سەبارەتە ژین لە سەرەتای مێژووەوە تائێستە چەند گۆڕاوە ئەمیش ئەوەندە گۆڕانی بەسەردا هاتووە .

وێژەی هەر نەتەوەیەک بە ئەندازەی پلەی پێشکەوتنی یاسـاو شیرازەی ژیانی کۆمەڵایەتی و ئابووری و رامیاری و ئەڤین و دڵداری و نەریتی ئەو نەتەوەیە پێشکەوتوو یان دوواکەوتوو ئەبێت ، بەڵام بە شێوەی گشتی هۆنراوە بەمەڵبەندو هەوارگەی کلاسیکی و رومانتیکی و رەمزی و زۆر قوتابخانەی بچوکی تردا تێپەڕیوە تا ئەمڕۆ گەیشتۆتە

مەڵبەندی هۆنراوەی (واقیعي نوێ) و جارێ لەم هەوارگەیـەدا بەزیوە کە ئەبێت ویژە بەهەموو جۆرەکانیەوە کە هۆنراوەش بەشێکە لەوان بۆ گەل بێت و لەناو جەرگەی گەلەوە هەڵقوڵێت و بەزمانێك بنووسرێت سەرەڕای رۆشن بیران هەموو کرێکارو جوتیارێك لێ ی تێ بگات ، بەڵگەشمان بۆ راستيو دروستی ئەمەلنین کە پێشەوایەکي گرنگەو خاوەنی بیروڕای باوی ئەم چەرخەیە لەم بارەیەوە ئەڵێت (ویژە ئەبێت راستي چونیەتی باری ژیاني کۆمەڵایەتی گەل نیشان بدات بۆیە پێویستە بەرهەڵستی بەرهەمی خراپ بوەستین با هینی تۆلستوش بێت و یاریـدەی بەرهەمي باشیش بدەین باهیـنی ناحەزەکانیشمان بێت ، ئەدەب بۆگەلە ئەبێت گەل لێ ی تێ بگات ، ڕۆشن بیری پرۆلیتار ڕووەکێك نی‌یە لە بۆشایي هەوادا ڕوابێت ، بەڵکو لەسەر بنجي کۆني هەڵ ئەداتەوەو جۆرێکی ترگەشە ئەکات ، هەموو کۆنێك خراپ نی‌یە تا بڕوخێنرێت و لەناو ببرێت) .

ماوتسی تۆنگ لە پەڕاوی ویـژەیی یەکەیدا ئەڵێت : (ئەدەبي بۆرژوازی ئەدەبێکی ناسكو بەرزە بەڵام وەك شتەکانی تریان هەر تایبەتیە بۆ چینێك ، ئێمە لە هەڵوێستی شـۆڕشدا حەوەجێمان بە ئەدەبێك هەیە وەك شۆربا ئاسان و هەرزان دەست هەموو کەسێك بکەوێت) .

قسەی ئەم دوو پـیاوە مەزنە خوێـندەواری بەڕێز ئەوەمـان تێ ئەگەیەنێت کە ئەدەبي واقیعی نوێ ئەبێت گیرو گرفتي کۆمەڵي

مرۆف و داماوو چینی چەوساوە وا دەرخات و لەکاتی خوێندنەوەیدا بە ئاسانی هەموو کەس تێی بگات ، ئەگەر بەرهەمێك وا نەبێت هەر ناوێکی لێ بنرێت بە هیچ ئەچێت و بێ سوودە و دووری خاوەنەکەی لە شاعیری و وێژەوانانەوە وەك دووری ئاسمان و ڕێسمانە لە یەکەوە .

سلیمانی - هەوری

پێنجەم :ـ

مەولەوی و
هونراوەی چیروکی

مەبەستمان لە مەولەوی و هۆنراوەی چیرۆکی ئەوە نی‌یە کە مەولەوی بە هۆنراوە چیرۆکی نووسی بێت بە پێ‌چەوانەوە جگە لە هۆنراوە ئایینی‌یەکانی هیچ جۆرە هۆنراوەیەکی لەم بابەتەوە نی‌یە بەڵکو مەبەستمان ئەوەیە زۆر برە هەڵبەستی وای هەیە بەئاسانی ئەتوانرێت بکرێت بە چیرۆکێکی جوان و خنجیلانەو هەندێك جار ئەکرێت بە چیرۆکێکی شانۆیی‌چەند پەردەیی وەك ئەم چامەیەی :

چە [١] من تا دووری ئەر(٢) سەد فرسەنگ بۆ
ئەربــو رازی بــوو زوانم لە نگ بو

بەلاچیـش (٣) کـەرو بەڵام هام رازەن
فەلەك کەلەك چین چەنیم (٤) کەچ بازەن

١/ چە = لە ٢/ ئەر = ئەگەر ٣/ چیش = چی
٤/ چەنیم = بۆمن .

کارد (١) مەینەتەش ئیستخوان کاوان
زیای دیـدەو دڵ مەگیرەم تاوان

قەڵای ویرەم (٢) سەیل هوناو بەردەبی
بورج ئاگاییم وێران کەردەبی

کێشك چی خەیاڵ خەم فام سەندەیی (٣)
دوکانچەی بەدەن بی‌کەس مەندەیی

فەرسەت زانایی تەریدەی (٤) قاتڵ
یەکسەر بەردەبی کاڵای (٥) گیان و دڵ

خەبەر بیم هۆشـم ئاماوە (٦) بەردا
ئەم لا گیان ئەولا دڵ دام وە سەردا

لادێ ئیش سەخت ساتێ وەی ڕۆ وەی
واتەم چار نیەن مەر بشۆن وە پەی

١/ کارد = کێرد = چەقۆ ٢/ ویر = بیر ٣/ سەندەی = سەندبوی
٤/ تەریدە = جەردە ٥/ کاڵا = کوتاڵ ٦/ ئاما = هات
٧/ لادێ = لایەك ٨ = بشۆن = بشووم = بچم

دیم ناڵچەکەی داخ دڵەی پڕ جەهون [١]
شەقڵش [٣] هانە ڕووی گەرڤرای دەروون

روانتەر جە هەرس [٣] و سەد قوترەو دەو
تاوە مەکو گەی [٤] ئاسـانەکەی ئەو

لاڵام و ناڵام حاشات موشکوڵەن
گیان فیـدای تو بو یە [٥] یەڵگەی دڵەن

سـیوای تو ئازیـز نەی زەمانەدا
کین کوزەر کەرۆ وەی ویـرانەدا

نە نیم نیگـایە نە کەرد قەماشـا
چیدیش [٦] وینەی ماڵ یاران کەرد حاشا

چارێ بەڕیز وەك هۆنراوەکان مانای هەڵبەستەکان یەکە یەکە ئەنووسین
دووای ئەوە بیروڕای خۆشمان دەر ئەبڕین :

١/ جەهون = حوێن ٢/ شەقڵش = نیشانەی ٣/ هەرس=فرمێسك
٤/ مەکوگە = جێگەی حەشاودان ٥/ یە = ئەمە
٦/ چیدیش = لەمنیش

١ـ لە منەوە تا دووریەکەی تۆ ئەگەر سەد فرسەنگ ڕێگا بێت و ڕازی بم زمانم بشکێ .

٢ـ بەڵام چی بکەم بەڵا هاودەمەو زەمان لەگەڵم کەچ بازی ئەکات

٣ـ گێردو چەقۆی مەینەتی ئێسقانەکانمی بڕیوە . ڕووناکی دیدە و دڵ لۆمەم مەکە .

٤ـ قەڵای بیرم لافاوی خوێناو بردبویی و بورجی هوشیاریمی وێران کردبوو .

٥ـ یاساوڵی خەیاڵ خەم بێ هۆشی کردبوو بۆیە دوکانچەی لەش بەبێ یاساوڵ مابووەوە

٦ـ جەردە هەلی دەست کەوتبوو کوتاڵی دڵو گیانمی برد .

٧ـ کە هۆشم هاتەوە تەماشام کرد دڵو گیانم نەماوە .

٨ـ لایەك ئیشی سەخت و ساتێ گریان و ڕۆ ڕۆ وتم چار نی یە مەگەر بچم بە دووای دا .

٩ـ کە تەماشام کرد شوێنی پێڵاوەکەی لە دڵو دەروون دیارە و نیشانەکە ئاشکرایە .

١٠ـ خێراتر لە فرمێسك بە گوڕ ڕۆیشتم تا گەیشتمە مەکوگای ئەو

١١ـ لەوێ گریام و ناڵانم وتم ناتوانی حاشام لی بکەیت چونکە گیان کە لای تۆیەو دەمێکە براوە ئەوە بەڵگەی دڵە .

١٢ـ سەرەڕای ئەوەش لەم زەمانەیەدا کەس بەم وێرانەیە دا گوزەر ناکات تۆ نەبیت ، [مەبەستی لە وێرانە دڵی خۆیەتی]

١٣_ نە ئاوڕی لێ دامەوەو تەماشای کردم وەك دۆستەکانم حاشای لە منیش کرد .

مەولەوی لەم هۆنراوانە لە ڕووی گوزارەو ماناوە گەیشتۆتە پۆپە چونکە لە هۆنراوەی یەکەم دا بەهیچ ڕەنگێك قایل نابێ لەدووری خۆشەویستەکەیەوە دوور بێت جا بۆ ئەوەی ئەمە بێتە دی ئەبێت لەگەڵ خۆشەویستەکەیدا ببن بە یەك دڵو گیان ، بەڵام لەبەر ئەوەی کە هۆنراوەی مەولەوی وەك لە پێشەوە وتمان دوو دوو و سێ سێ مانایان بەستراوە بە یەکەوە کە یەك یەك مانایان لێك بدەینەوە هۆنراوەکان سەربەخۆ ناوەڕەیان تەواو جوان نییە .

لە هۆنراوەی حەوتەم دا ئەڵێت کە هۆشم هاتەوە بەر خۆم تەماشام کرد دڵو گیانم نەماون ئەمە ئەوە ئەگەیەنێت جەردە [مەبەست خۆشەویستەکەیەتی] دڵ و گیانی بەیەکەوە بردووە ؛ کەچی لە هۆنراوەی یانزەهەم دا ئەڵێت گیانم کە لەلاتە بەڵگەی ئەوەیە کە دڵیشم هەر لە لای تۆیەو لە هۆنراوەی سیانزەهەم دا ئەڵێت ئاوڕی لێ نەدامەوەو حاشای لی کردم ، ئیتر نازانم چۆن چۆنی گیانی ئەکات بە بەڵگە بۆدڵی خۆ جەردەکە نەی وت گیانت لەلای منە ..؟ ئەمەش سەرنج ڕائەکێشێت .

سەرچاوەکان

بۆ نووسینی ئەم باسە سوود لەم سەرچاوانە وەرگیراوە :

١/ دوو بەرگ أصلی روحی مەولەوی نووسینی (پیرەمێرد) ی ئەمر
چاپی سلیمانی
٢/ دیوانی مەولەوی نووسینی مامۆستای مەزن مەلا عبدالکریم‌مدرس
چاپی بغداد
٣/ مێژووی ئەدەبی کورد نووسینی مامۆستای ناو دار علاءالدین
سجادی . چاپی بغداد
٤/ بلاو کراوەی شارەوانی سلیمانی / چاپی سلیمانی
٥/ گۆڤاری گەلاوێژ / چاپی بغداد
٦/ ڕۆژنامەی ژیان ، ژین ، پیرەمێرد / چاپی سلیمانی
٧/ دیوانی مەولەوی دەست نووسی مامۆستای کۆچ کردو نجم‌الدین
مەلا
٧/ تێ بینیەکانی شـێخ فرجی چنارەیی (کە وەك خۆی ئەی وت
مەولەوی دی بوو بۆ منی باس کرد) .
٩/ چوارینەکانی عمر خیام وەرگێراوی بۆ کوردی شـاعـیری بەرز
شیخ سەلام چاپی بغداد .
١٠/ چیرۆکی مەم‌و زین نووسینی پیرەمێر چاپی سلیمانی .

سوپاس

سوپاس مامۆستا باقی علی یـاریدەدەی قوتابخانەی گۆیژەی کوڕان ئەکەم کە یارمەتی دام لەنووسینی ئەم پەڕاوەدا بەم شێوەیە .

چاپ کراوەکانی نووسەر

١/ دلداریو پەیمان پەروەری چیرۆکی شانۆ ١٩٤٣ چاپی بەغداد .

٢/ ئازارو ئاوات بەشی یەکەمی هۆنراوە سالی ١٩٥٦ چاپی بەغداد .

٣/ سەلاح الدینو فیلی بەنك کیشەکان بەرچڤە لە عەرەبی یەوە ١٩٥٦ چاپی بەغداد .

٤/ بیری ئازادی ڕیکەی ڕزگاری یە چیرۆکی شانۆ سالی ١٩٥٦ چاپی بەغداد .

٥/ بەرهەمی خەبات بەشی دووەمی هۆنراوە سالی ١٩٥٦ چاپی بەغدا

٦/ میژووی نوێ بۆ پۆلی شەشەم بەرچڤە لە عەرەبی یەوە بەهاوکاری ماموستا صالح قەفتان چاپی بەغداد .

٧/ بووکی ژیر دەواری ڕەش چیرۆك سالی ١٩٦١ چاپی بەغداد .

٨/ صلاح الدین الایوبی اسد القارتین باللغة العربیة طبع بغداد .

٩/ دەستووری نووسینی زمانی کوردی بە پیتی عەرەبي سالی ١٩٦٨ چاپی سولەیمانی .

ئەوانەی چاوەڕێی چاپ کردنن

١/ چیرۆکی بێ ناو .

٢/ بلیسەی هەلبەست بەشی سییەمی هونراوە .

٣/ بیرەوەری من لە سالی ١٩٢٥ ز وە تا سالی ١٩٧٣ ز

ژمارەی سپاردن بە کتێبخانەی نیشتمانی بەغدا ١٣٩ ی سالی ١٩٧٣

٩/١٠٠٠ ١٩٧٣/٣/٦ نرخی [١٢٠] فلسە